

EMLEKBESZÉD MIKE SÁNDOR FELETT.

Olvasta az erdélyi muzeum-egyesület nagy gyűlésén 1868 február 17-kén
SZABÓ KÁROLY.

Őszintén megvallom, némi lelki szorongással lépek e diszes közönség elé, midőn egyszerű emlékbeszédemmel nem annyira magán becsülésem, tiszteletem és szeretetem hálatartozását szándékozom leróni, mint inkább kifejezést ohajtanék adni a köz becsülésnek, köztiszteletnek és köz szeretetnek, melyeket Mike Sándor nem csak kortársaitól, barátaitól, ismerőseitől és őt csak hírében ismerő tisztelőitől teljesen megérdemelt, hanem nemzeti tudományosságunk ügyéért buzgó minden hazafítól, sőt, bátran ki merem mondani, nemzetünk jövődjé korbéli értelmiségétől is méltán megérdemel.

Ha ugyanis e teremben körültekintek, számosakat látok, kik Mike Sándoral együtt nőttek, mint férfiak vele együtt munkáltak s együtt öszültek meg; még többeket szemlélek, kik őt férfiu-korának vidám delén tanulták ismerni és becsülni; míg én az ő személyes ismeretségével csak a legközelebbi nyolcz éven át, életének hanyatló estvéjén, dicsekedhettem. Nem ok nélkül tarthatok azért attól, hogy az a kép, melyet róla adandó vagyok, nem lesz hibátlan, nem lesz teljesen hű, s jellemrajzában nem tudom kiemelni s kellő világításba helyezni mind azon finomabb vonásokat, melyeknek művészi kivitelét vele régi baráti viszonyban állott tisztelői méltán megkívánhatják tőlem, ki Mike Sándor emlékezetét éppen e körben megünnepelni vállalkoztam.

Szives elnézést kérek ennél fogva munkám lehető gyengeségeiért, melyek között legkevesebbé tartok az emlékbeszédek leggyakoribb hibájától, a hielgésig kedvező szinezéstől, az érdem tulságos magasztalásától, mint a mikkel az egész életében minden föltűnést és csillogást került férfiu elköltözött szellemét megbántani véteknek tartanám.

Én Mike Sándort, hogy róla az eredetit megközelítő képet adhassak, három szempontból tartom jellemzendőnek: mint a hivatalos kötelesség, a tudományos munkásság és a magán élet emberét. Ő mind e három oldalról tekintve egyaránt becsülésre, tiszteletre méltó volt, s bajos lenne meghatározni, hogy a sirjánál oly általánosan nyilvánult fájdalom a baza hű és páratlan képességű hivatalnokát, a tudomány fáradhatatlan buzgó munkását, vagy a nemes jellemű, eredeti sajátságaiban oly kedves embert illette-e nagyobb mértékben? Benne e három a legszebb egyességben élt, — mit nem minden nagy-
nak látszó s nagynak magasztalt férfuról lehetne elmondani —; e szerencsés harmonia tette egyéniségét oly vonzóvá, emlékezetét oly kedvessé.

Mike Sándor, ki Aranyos Székben Szent-Mihályfalván 1795-ben január 22-dikén született, a felsőbb tudományokat és a jogi tanfolyamot a kolozsvári kir. lyceumban dicséretes sikerrel végezvén, 1819-ben 24 éves korában lépett a hivatalos pályára s az erdélyi kir. főkormányzéknel mint tiszteletbeli irnok tiz évig szolgált fizetés nélkül; 1830-ban nyerte meg napidijassá, 1837-ben rendes irnokká kineveztetését. Az ezen idő alatt a kormányzék dicasterialis kezelés minden ágával megismerkedett 37 éves férfiu mint alá rendelt hivatalnok nem sokára ott nyert alkalmazást, hová hajlama, szenvedélye, az ifjú kora óta kedvenc tanulmányává vált hazai történelem vonzotta, hol képességét és tehetségeit magának is lelki öröme, a köz ügynek is legnagyobb hasznára, leginkább használhatta és ki-tüntethette. 1833-tól fogva a főkormányzék levéltár mellett dolgozott.

Egy mind eddig ki nem aknázott gazdag banya tárult föl ekkor előtte, melynek rendezetlen, vagy a mi talán rosszabb, rosszul rendezett, és így

használhatatlan állapotban heverő kincseivel csakhamar alaposan megismerkedett, s egyszersmind a bajokat és hiányokat általlátván megalkotta magának a tervet egy gyökeresen új célirányos elrendezési rendszerhez, melynek életbe léptetésére azonban mint alárendelt hivatalnoknak még akkor munkatere hiányzott. Néhány év alatt a levéltár mellett kitüntetett szorgalmas munkásságát, bebizonyított hivatottságát és tiszta jellemét tekintetbe véve, a főkörmányszék őt 1837-ben február 3-dikán levéltári lajstromozóvá nevezte ki.

E hivattal szélesebb tér nyílt munkásságának, különösen midőn nemsokára abban a megfiszteltó kiténtetésben részesült, hogy az 1837-diki szebeni országgyűlésre a főkörmányszék őt, a még csak másodrendű hivatalnokot, küldte ki a levéltár egy részével, mint a melyre az országgyűlésnek s a ki-nevezendő rendszeres bizottságoknak szüksége lesz. Kötelességének itt nem csak teljesen eleget tett, hanem azon fölül kutatásai közben tudomására jutván, hogy a kir. főkörmányszéknek 1790-ben, az alkotmány visszaállításakor, Kolozsvárra költözése alkalmával nevezetes irományok maradtak hátra, miután ezeket egy pinczében nedvesség és penész által félig rongált s veszendő állapotban megtalálta, kényelmével, pihenéssel s egészségével nem gondolván, a szenvedély hevével fogott a munkához, s mind azt a mi még megmenthető volt megmentette, rendezte, jegyzékbe vette és Kolozsvárra átszállította. A főkörmányszéki levéltárnak külön zár alatt őrzött legbecsesebb oklevelei közt maig is láthatni a gondos Mike által már csak igen rongált állapotban megmenthetett néhány nevezetes irományt, e jellemző, saját kezű rájegyzésével: „a szebeni rossz levéltárkezelés sajnos bizonyítványa.“

E fáradságos munkát, — mely közben a nedves hideg pinczében erős fejfájást és fülzúgást kapott, s hallását is annyira elvesztette, hogy haláláig kénytelen volt hallesövet használni, — s az ezzel a közügynek tett fontos szolgálatot a főkörmányszék 1838. martius 20-dikán kelt iratában elismerő köszönet szavazásával, az udvar pedig 1000 ezüst forinttal jutalmazta meg.

Erdemeinek ily kiténtető elismerései után Mike Sándor a néhány év múlva megürült levéltári aligazgatóságért teljes bizodalommal s jogos önérettel nyujthatta be a főkörmányszékhez 1843-ban martius 13-dikán kelt folyamodványát. Szakértőleg kifejtván ebben az e hivatalra megkivántató képességi és készütségi kellékeket, avatottan előadván a főkörmányszéki levéltár régibb kezelésének hiányait és orvoslásuk módjait s eszközeit, hivatkozott eddig teljesített szolgálataira, kimutatta azon ellenvetés tarthatatlanságát, mely az Erdélyben a hivatalok viselésében ekkor gyakorlatban volt ugynevezett vallási egyensúlyra való tekintetből előléptetésére nézve netalán akadályul szolgálhatna; megemlítette hogy üres idejét készütsére s a levéltár hiányainak pótolgatására fordította, hogy több mint ezer iv jegyzete áll készen, s 1837 óta a legfontosabb ügyek fölvilágosítására ő adja a szükséges

előterjesztéseket. Mind ezeknél fogva, úgy mond, megbocsátható hiúságnak tekintti, ha magát a levéltárra nézve szükségesnek tartja.

Kérelmére két hét múlva, kétségtelenül az általa említett okon, tagadó választ kapott ugyan; de már két hónap múlva kezében volt a kineveztetéséről szóló, 1843. május 24-dikén kelt oklevél. Ő a levéltárra nézve nem csak, mint maga írta, szükséges, hanem igazán mellözhetetlen volt.

Most állott Mike Sándor anyai évi hű szolgálat után, 48 éves korában, azon a helyen, mely már oly régen megillette volna; csak most nyílt előtte tér kedvencz eszméjének, a roppant terjedelmű levéltár ezélszerű új bérrendezésének, kivitelére, mely fárasztó munka közepett magát teljesen elemében találta. Ekkor mutatta ő meg, mire képes, mily bámulatos munkát bir s mily szakértőleg bírja végezni. Nekem azonban tartózkodnom kell a hasonlíthatatlan munkásság részleteinek netalán untató elősorolásától, nehogy tisztelt hallgatóim figyelme el találjon fáradni az általa végzett munkák végig hallgatásában, melyekben ő éveken át napszámoskodva soha nem unatkozott, melyek az ő vas türelmét és szorgalmát ki nem birták fárasztani. Élő bizonyossága ennek az egész levéltár, melynek minden terme, minden szekrénye és fiókja az ő rendező kezeiről tanuskodik; maradandó emléke a 25 ivrét kötetre menő úgy nevezett Mike-index, melyben nem csak az ezen levéltárban, hanem tudományos folyóiratainkban s egyes értekezésekben elszórva találtató adatok is hangyaszorgalommal egybe vannak gyűjtve s illető helyeikre igtatva. Ezen tárgymutató s száz meg száz ivekre menő, ezélszerűen rendezett különféle magán jegyzetei segélyével képes volt ő az erdélyi történelem, közigazgatás és törvénykezés bármely nehéz kérdésére rögtön utba igazító, olykor teljesen kimerítő választ adni. Ezért neveztek s méltán neveztek kortársai „élő archivum“-nak. S valóban az ő munkás élete nélkül az erdélyi főkörmányszéki levéltár gazdag tartalma hosszas ideig holt kincs maradt volna.

Mint levéltári aligazgatót találták őt s ez állomásán hagyták az Erdélyt oly iszonyuan földült 1848 és 1849-diki évek viharai. Érezte, tudta Mike Sándor, hogy itt helyén van, sőt csak itt van igazán helyén, bármily nehéz körülmények közt is. Azért helyt állott és soha nem tágitott. A nemzeti gyász békövetkezett sötét napjaiban, midőn az értetlen vandalizmus s a gonosz értelmesség kezét fogva, megcsonkítással, pusztítással, megsemmisítéssel fenyegették a levéltár kipótolhatatlan kincseit, Mike Sándor Erdély rettegető és rettegett katonai kormányzójának Urbánnak 1849-ben december 18-dikán kelt rendelete értelmében nyilatkozatra hivatva föl: akar-e hivatalában szolgálni?, bár honfi szíve vértett és vére a történelem miatt fölforrt, nem késett határozott igennel válaszolni. S beadott folyamodásában főlemlítván, hogy „a mindennapi tapasztalás mutatja, hogy nem csak magánosoknak hanem a közigazgatásnak is még sokáig szüksége leendő a levéltárra“, ennél fogva kérte: „méltóztassék

kevés hátra lévő napjaiban eddigi szolgálatomban meghagyni, melyből 18 esztendő alatt soha, sem a béke napjaiban sem a forradalom zivatarai közt, a levéltár nagy hasznára s épségben maradására el nem állottam.“

Idő közben, míg ügye eldőlendő volt, egymást érték minden kigondolható érvekkel támogatott előterjesztései, melyekkel a döntő befolyással bíró katonai kormányköröket annyira birta, hogy az egy ideig lepecsételve katonai őrizet alatt tartott országos levéltárt ezen ostromállapot alól fölmentették. Hivatalát azonban a Bach-rendszer alatt mint törvényes, alkotmányos magyar érzelmeiről ismert egyén nem nyerte vissza, hanem fél fizetéssel nyugalomra bocsátott. Minthogy azonban őt a levéltár körül magok az akkori kormány emberei is mulhatatlanul szükségesnek látták, teendői folytatásával ismét megbízták, s ezért jutalmul fizetése másik felét is megadták.

A Bach-rendszer bukásával rövid időre visszaállott alkotmányos korszakban, 1861-ben április 11-dikén, Mike is visszanyerte aligazgatói állomását, 1863-ban pedig köz szolgálatára 43-dik, életének 69-dik évében levéltári igazgatóvá neveztetett ki; de már a következő 1864-dik évben egész fizetéssel nyugalmaztatott. A nyugalom méltán megérdemelt napjait azonban még ekkor sem élvezhette; ezután is majd nem másfél évig folytonos hivatalos munkában lehetett találni a még testben és lélekben eleven öreget, míg hivatali utódjának a levéltárt saját kezével irt pontos átadási jegyzőkönyv mellett átadhatta; mi közben a legfontosabb hivatalos végzendők terhe is folyvást rá sulyosodott.

A valódi nyugalom napjai, melyeket saját lakán könyvei és kéziratái halmaza közt régi szenvedélyének ifjai hévvel élve sietett használni, fájdalom rövidek voltak; 1867-ben május 27-dikén a nyugalmazott levéltárnok, kinek már ekkorra utódjává veje, a történetirodalmunk terén ismert nevű Jakab Elek lett, mintegy tíz napig tartó s eleinte sem maga sem mások által veszélyesnek nem tartott betegség után életének 73-dik évében örök nyugalomra szenderült.

Ez volt Mike Sándor mintegy 44 évre terjedt hivatalos pályája, melynek első felével a mai kor ifjai közül az ő sarusziját megoldani nem méltó képességek sem volnának megelégedve; második felének legszebb napjait pedig annyi lélekölő, testrongáló munka, annyi önfeláldozás árán tőle még ellensége sem irigyelhette volna.

Nagyon tévedne azonban s teljességgel nem fogta volna föl Mike Sándor jellemét, ki őt sorsával, hivatalos állásával elégedetlennek tudná képzelni. Eleget zsémbelt, és a régi jobb kort a nem rég letűnt keserves korszakkal, amannak jellemében, tehetségben, tudományban tiszteletre méltó kormányfőriaik emennek fölszínre vergődött s hatalomra kapott embereivel összehasonlítva nem is ok nélkül zúgolódott a jó öreg, mintha nem csak a világ folyásával, nem csak az újabb korszak hatalombitorló jogtapodóival, hanem saját helyzetével sem tud-

na többé kibékülni: de azért helyezte volna őt nem az önkényes uralom, hanem a legszabadabb alkotmányos kormány, bár sokkal tekintélyesebb, sokkal jövedelmezőbb, sokkal kényelmesebb hivatalos állásba, bizonyosan nem érezte volna magát boldogabbnak, bizonyosan visszavágyakozott volna kedves levéltárába, melynek testes foliansai, avult irományai, mind de mind oly régi jó ismerősei voltak.

Igen, mert ő hivatalát lelkéből szerette, szerette azért, mert igazán arra volt születve. Ő nem a hivatalt tekintette magáért, hanem magát a hivatalért létezőnek. S éppen ezért nem elégedett meg azzal, hogy kötelességét szabályszerűleg, pontosan, hiven teljesítse, hanem tett, szíves örömet tett azon fölüli sokat, igen sokat, minden lehető, a mivel a gondjaira bízott levéltár ügyének s ez által egyeseknek úgy mint a köznek hasznos szolgálatot tehetett. Mert jól tudta azt, hogy az avatatlan szemek előtt talán hijába való idővesztegetésnek tetsző száz meg százféle aprólékos foglalkozásával, rakosgatásával, gyűjtögetésével, jegyezgetésével, — melyeknek egy pár hétig vagy hónapig folytatva egy szólván látszatjuk sem volna, de éveken évtizedeken át bámulatos eredményök mutatkozik, — a jövendő kornak dolgozik, a hazai történetirodalom ügyét szolgálja, melynek haláláig leghivebb napszámosa volt.

Mike Sándorban ugyanis, mint minden igazi levéltárnokban, a levéltárnok egyesülve volt a történettudóssal: a mint hivatalában emelkedett, azon arányban növekedtek különféle jegyzeteinek rendezett csomagai s eredetiekben és másolatokban gazdag kézirat- és oklevélgyűjteménye; azon arányban vált mind tekintélyesebbé a hazai történelemre és segédtudományaira valódi műismerettel gyűjtött jeles könyvtára, melyek gyarapítására, kiegészítésére széles egybeköttetései előnyeit fölhasználva, utánjárást, levelezést, fáradságot és költséget nem kímélt, s melyekről, mint hanyatló kora egyik legfőbb gyönyörűségéről, az általa különösen kedvelt Horatius szavaival igazán méltán mondhatta el: *O et praesidium et dulce deus meum!*

Nála ezek a gyűjtemények nem voltak heverő kincsek, holt tőkék; ő azoknak úgy szólván minden lapjával régi ismerős volt, ő gazdag adataikat, hogy időt nyerjen, éjfél előtti rövid álma után egy két órát ismét lámpája mellett virasztva, folyvást olvasgatta és céljai szerint kijegyezgette, s így nem esuda, hogy szüntelen gyakorolt óriási emlékező tehetségénél fogva úgy szólván fejében tartotta. Valóban Mike sokat, végtelenül sokat tudott; tudománya lelkének egy hosszú élet izzadásával öntözött és a szenvedély melegével érlett nemes gyümölcse volt.

S ez a tudomány nem volt véka alá rejtett gyertya; világított ő azzal mindenkinek, ki utasításért, tanácsért, adatokért hozzá folyamodott. A legszívesebb készséggel utasította s látta el kellő könyvekkel a tudományos pályához lelki vonzalmat érző s tehetséget mutató ifjút; százaknak meg százaknak szolgált fölvilágosításokkal, szükséges okiratokkal magán ügyeikben; a kormány hivatalnokai számára a közigazgatási és törvénykezési bo-

nyolultabli kérdésekben gyakran adott a legrövidebb idő alatt alaposan kidolgozott terjedelmes munkákat; a hazai történetirodalom munkás férfiai pedig, — kik iránt ő, ha talán nála sokkal ifjabbak voltak is, nem csak őszinte tisztelettel, hanem igazi pietással viseltetett, — ha őt személyesen nem ismerve a távolból csak egy pár bizodalmas sorral keresték is meg, soha tőle üres kézzel nem távoztak.

Ez utolsó pontot illetőleg szives közlékenysége határt nem ismert. Hogy ennek mértékéről kellő fogalmat adhassak, nem fejezhetem ki magamat helyesebben, mint ha azt mondom, hogy ebben Mike Sándor önmagát multa fölül. Hivatkozhatom erre nézve hazánk tekintélyes tudósainak az ő gyűjteményében tömegesen található leveleire, melyek a köszönet és hála kifejezésére alig találhatnak kellő szavakat, s hivatkozhatom minden álszerénykedés nélkül saját tapasztalásomra. Kitérőlbetetlenül él ugyanis lélkemben azon óra kedves emlékezete, melyben ezelőtt tizenkét évvel, az akkor a székely krónika ügyében gróf Kemény Józseffel folytatott tudományos vitám első cikkének megjelenése után, engem, a nevemről is alig ismert kezdő író, barátságos buzdító levelével a távolban fölkeresett, s egyszerű mind egy erdélyi tudományos folyóiratnak czélmára használható egy pár kötetével, kisdéd könyvtáram maig legkedvesebb darabjaival, megajándékozott.

Visszaélnék tisztelt hallgatóim türelmével, ha, a mit különben is csak töredékesen tehetnék, elő akarnám sorolni mind azon hasznos szolgáltatásokat, melyeket ő ez úton a magyar tudományos irodalomnak a legönzéstelenebb szíveséggel, úgy szólván, titokban tett. Csak egy igen jellemző eset megemlézésére szorítkozom. Midőn ezelőtt egy pár évvel az erdélyi történelem mezején annyi nevezetes munkájáról ismert Szilágyi Sándor néhány hétig itt buvárkodott, egyik legelső teendőjének tartotta, gyermekkora óta folytonos tisztelete tárgyát s törekvéseiben mindig hathatós támogatóját, a könyveit közzé munkás nyugalomba vonult öreg Mikét meglátogatni. Ez alkalommal órákig forgatván az ő gazdag eredeti oklevélgyűjteményében, mely Erdély történelmének bizonyos rövid korszakaira még a gróf Kemény József e tekintetben páratlan gyűjteményénél is becsesebb, mintegy meglepetve a talált kincs nagyságán, mely nevezett munkájához a legérdekesebb adatokkal kínálkozott, jöllehet Mike szíveséggét senki nála jobban nem ismerte, még is csak némi kétkedő habozással merte kérni, hogy a legnevezetesebb eredeti államokiratokat lemásolás végett néhány hónapra magával vihesse. S Mike Sándor nem csak ezeket hanem összes gyűjteményének a kitzított czélra használható minden darabját neki használatra rögtön fölajánlotta, s midőn a napokig válogatott levelekről Szilágyi Sándor tértvényt akart írni, azt határozottan el nem fogadta. Ismerte ő a tudomány igaz munkását; jól tudta, hogy a hazának szánt s rég fölajánlott gyűjteménye bármely csekély megcsontását minden becsületes

magyar író lélekben járó bűnnek fogná tartani. Engem pedig, ki e jelenetnek tanúja voltam, Mike Sándornak nem annyira ez az eljárása lepott meg, mint inkább az a minden szavában minden mozdulatában kitérő csaknem gyermetes öröme, hogy gyűjteménye e darabjaival a hazai történetirodalomnak oly nevezetes szolgálatot tehet. Valóban nem tudtam meghatározni, melyik örült jobban, Szilágyi Sándor-é; ki e kincseket használhatta, vagy Mike Sándor, ki azokkal neki s általa irodalmunknak szolgálhatott.

Ily lekötelező szíveséggel nyerte ő meg a tudomány és irodalom férfainak, öregének, ifjának, közelben és távolban, őszinte tiszteletét, sőt többet mondok, igazi szeretetét. Ennek gyöngéd szívélyes kifejezése az irányában mind ezek, s közöttük az általa csaknem bálványozott gróf Kemény József, sőt bizodalmas jó emberei s ismerősei által is használt Miké bácsi, édes Mike bácsi elnevezés, mely az ő húságtól ment, őszinte, egyenes lelkének a világ minden más cziménél jobban esett. Czimekre magát illetőleg semmit, s másokban is, ha a külső czimnek és rangnak a belső valóság nem felelt meg kellően, igen keveset adott.

Mint minden szenvedélyes történetbuvár és gyűjtő, Mike Sándor sem volt s nem lehetett soha azzal kielégítve a mit már ismert, a mit bírt, a mit tudott. Minél több ismeretet, minél több adatot gyűjtött, annál inkább báláta, hogy a tudomány mezeje végtelen, s hogy egy emberi élet igen is rövid arra, hogy e végtelen mezőn egyszerre több munkássági tért fogjon föl s mivelésében egyaránt kitűnő eredményt mutathasson; mi a legkedvezőbb körülmények között is csak ritka kiváló szellemi tehetségeknek sikerülhet. Ezért ő a történelmi adatoknak csak gyűjtésére és rendszerezésére, s tudományának jegyzeteibe mintegy tárházba rakására szorítkozott, hol azok vele együtt el ne enyészzenek, hanem a jövő számára fönmaradjanak. E tárház kincseinek fölhasználására ideje sem maradt, de hivatást sem érzett magában. Ő, bár gyakran felszólítatva, a történetírói pályára soha föl nem lépett. Sokan készek lettek volna, sokan készek volnának felényi tudással az olvasó közönség előtt az írói babérért versenyezni; sokan vágyának és tudnának annak csak tized részével is csillogni, a mit ő tudott: de ő hivatását félre nem ismerve jobb szeretett a levéltár csendes magányában lappangani, mint az irodalom nyilvános mezején magát fölkitzeni. Az írói ambitio neki egy nyugtalan órát sem okozott. Tudva azt, hogy sokat tudni és jól írni két külön dolog, hogy sok tudás mellett lehet és van elég középszerű sőt selejtes író, ő csak egy téren, kedvencz terén maradt; jelentéktelen író lenni nem kívánkozott.

Eppen ezért ha tudományos vállalataink, folyóirataink szerkesztői egy vagy más történelmi, életrajzi, nemzedék- vagy czimertani kérdés megvitatására kérték föl, adatait ismert írói tehetség kezébe adta, a földolgozást gyakorlott tollra bízta. Ő tudományos munkásságával nem tündökleni, nem ma-

gának hirt nevet szerezni, hanem mindenkinek használni kívánt. És elmondhatjuk, hogy irodalmunknak gyűjteményével s jegyzeteivel többet használt s jövőre is többet használ, mint ha neve néhány kötet czimlapján vagy néhány tudományos értekezés alatt szerepelne.

Midőn Mike Sándort mint hivatalnokot s mint tudóst jellemezni törekedtem, úgy sejtem, hogy neki mint embernek is nem egy kitünő jellemvonását érintettem. Róla mint magán emberről, mint kedves sajátágaiban eredeti egyéniségről, mondhatnók egyetlen példányról, élethű képet adni csak mesteri ecsetnek volna könnyű feladat. Annyival nehezebb pedig nekem, ki sem e tulajdonnal, sem hosszas ismeretségével nem dicsekedhetem, minél elevebben él a csak imént elhunyt férfiú felejthetetlen képe mind azok emlékezetében, kik őt nem csak mint én hajlott korában, hivatalos és magán szobája csendes foglalkozásai közt, hanem ez előtt majdnem fél századdal mint pezsgő vérű ifjút az élet zajában, s mint viruló férfit nem csak a hivatalos munka, hanem a társas élet, a vidám baráti társaság, a boldog család boldogító körében is jól ismerték.

Az én édes Mike bácsim, kit én csak a közelebbi nyolcz év alatt ismerhettem, már nem az egykori ifjui heves vérű, testi és lelki erőben viruló, vidor életkedvű, szikrázó elmésségtől Mike Sándor volt. Jól termett s edzett teste erejét ugyan a hanyatló kor sem törte meg; sőt a 70—72 éves öreget, bárki is, ha őszbe vegyült de tömött haját, eleven szemeit, élénk beszédét, egyenes tartását, sebes járását tekintette, hajlandó lehetett 10—12 évvel ifjabbnak tartani; lelke még ekkor sem volt borult vagy lankadt, keble még ekkor sem volt a rokon lelkek előtt zárkózott, nézetei az életről, a világról még ekkor sem sötétedtek el, sőt eleven elméjének szikrái sem hamvadtak ki: de mind e mellett évről évre lehetett észlelni, hogy életének napja, — melyhez azonban még tíz évet is bátran mért volna az ember neki igérni, — hanyatlóban van. S vajon ha a napot csak hanyatlása bágyadó fényében látta volna, melyik költő merné sikerültnek reményleni a képet, melyben az emelkedő nap ragyogó tűzét vagy a verőfényes delet akarná festeni?

Mike Sándor magán életében is, aligha csalódom, ha az egész életén végig húzódó munkásságot, szives kedélyességet és önzéstelen szerénységet emelem ki fő jellemvonások gyanánt.

Munkásság volt az ő lelkének éltető eleme, annyira, hogy őt foglalkozás nélkül találni csaknem a lehetetlenségek sorába tartozott. Rá nézve a pihenés a munka változásában állott; a tétlen heverés büntetés lett volna. Ha hivatalos napi munkájából haza tért, rögtön keresett és talált magának üdítő szórakozást bokrokkal, virágokkal maga által kertté alkotott udvarában egy vagy más teendővel, vagy könyvtárában olvasással, irással foglalkozva. Ha nyáron a levéltár fojtott levegőjéből a szabad természet kebelébe kívánczolt, válogatott fajokkal s nemes oltványokkal sajátkezűleg megrakott szől-

lejében és gyümölcsösében mindig akadt valami hasznos tenni valója. Otthon könyvtárában a könyvebb s csekélyebb könyvkötői munkákat maga végezte, szekrényeit s polczait a szükséghez képest maga javíttatta, ha ruhájáról gomb vagy sinór leszakadt, maga fölvarrta; neki a háztartásban úgy szólván minden nap szükséges mesterségekhez való szerszámai megvoltak, mind rendben, mind a maga helyén, s ezekhez értett annyit, hogy sok kontárt megszényenithetett. Mint jó gazda az idő becsét nagyon értette, s hogy az idővel gazdálkodhassék, álmát is lehető rövidre szabta; estve korán fektűdt, de éjfél után, ekkorra már megpihenve, egy vagy két órát ismét olvasásra takarított meg, s ezután egyet szenderedve napkeltekor újra munkájához látott. Szobáját, legalább élete utolsó korszakában, télen nyáron nyitott ablakok mellett maga takarította; ott, hol minden a maga helyén állt, hol minden darabocska papirnak meg volt a maga bece, értetlen kezek neki csak rendetlenséget, kárt és bosszúságot okozhattak volna; reggelijét maga készítette; mint általában mindenben úgy ebben is szeretett még saját háznépétől is független lenni; ruháit maga tisztogatta; a miben lehetett, kerülni igyekezett, hogy másra, bár saját eselédjére, szorjuljon. Udvarában, kertjében, szobájában rend és tisztaság csinnal és izléssel párosult, s öröme telt benne, ha elgondolta, hogy mind ennek nagy részét saját keze munkájának köszönhette.

Családja körében kedélyesen boldog éveket élt: de ez évek nem voltak arányban az ő hosszú életpályájával. Első nejevel Köpeczi Nagy Juliánával 1832-ben kelt egybe, ki őt 1837-ben egyetlen leányával Rózával ajándékozta meg. Szeretett nejeének 1842-ben korán bekövetkezett halála sokáig vérző sebet ejtett szíven; csak 1847-ben nőtült újra, egybe kelvén a szelleműs Szaecsvay Sárával, kit 1855-ben szintén elvesztett. Öröme és vigasztalása ezentűl egyetlen leánya maradt, ki mind leány korában, mind férjhezmenetele után mint Jakab Elek né folyvást mellette maradván élete végső éveit minél kellemesebbekké igyekezett tenni. A leányára pazarolt atyai szeretetben több az unokák is dúsan részesültek; ezek körében, kiket egyegy szép könyvecskével, képpel vagy játékszerrel, de még inkább jó szívével s kedélyes beszélgetéseivel egészen magához tudott vonzani, érezte magát a mind nehezebb-nehezebb hallása miatt a társaságoktól félre vonult öreg legotthonosabbnak, legboldogabbnak.

Hivatalával s magán dolgaival elfoglalva, házi körében és bizodalmas barátjai társaságában elég örömet és szórakozást találva, a köz ügyekbe nem avatkozott, sehol szerepet vinni nem igyekezett, sőt minden feltűnéstől, minden legesekélyebb kiténtéstől lehetőleg félre húzódott. Még csak a szives szolgálataiért megérdemelt nyilvános köszönetet sem szeretete; ő azokat bárki részére nem jutalomért, nem köszönetért tette. A dicsőség kívánása vagy keresése az ő nézete szerint nagy férfiakban is emberi gyarlóság volt; szerinte a szépet, jót, igazat ezekért magokért kellett szeretni, tenni és követni.

Néhányszor csaknem megneheztelt rám, ha muzeumi könyvtárunknak adott egyegy becses könyvből vagy kéziratból álló adományát a hivatalos kimutatásban hirlapilag közzé téve látta; ilyenkor csak azzal a mentséggel bírtam megengesztelni, hogy nekem az adományok közzététele hivatalos kötelességem. Ez ellen nem lehetett szava; de ezt tudva, később, ha valami ajándékkal kedveskedett, azt rendszeren e szavakkal hozta hozzám: „tegye be ezt édes barátom a maga helyére, oda a gróf Kemény József gyűjteménye közé; nem kérdés, ki adta; csak hogy meg van a muzeumban.“

Szerénységének jellemző bizonyossága, hogy magát számos tisztelői s barátjai, még az általa mélyen tisztelt gróf Mikó Imre sürgető unszolásaira sem engedte soha lefényképeztetni. Olajban festett egyetlen egy képe maradt még első házassága idejéből, melyet könyvtárában még övéi előtt is gondosan elrejtett. Ennek hol létét halála előtt egy pár nappal sugta meg szeretett kis leány-únokájának, szívére kötve, hogy azt halála után csak három hónap múlva mutassa meg szüleinek. „Még akkor, veté hozzá, én is derék legény voltam, a világot rózsaszinben láttam; én is szerettem a világot, engem is szerettek.“ E kép után, mely őt 1842-ben, 47 éves erőteljes férfi korában híven ábrázolja, készült a „Vasárnapi Ujság“-ban közelebb közlött arcképe, s az itt e teremben fölállított jeles másolat, Jakab Elek és neje ajándékából muzeumunk tulajdona.

Mily keveset tartott magáról, érdemeiről, menyire nem kívánta, hogy nevét hirdessék, egy eset elbeszélésével bizonyíthatom. Midőn Török János, mint az Egyetemes Magyar Encyclopædia szerkesztője, Jakab Eleket, kit maga helyett éppen Mike ajánlott e vállalathoz dolgozó társnak, föl szólította, hogy írja meg a gróf Lázár Miklós, Gyergyai Ferencz és Mike Sándor életrajzát, ez a kívánt életrajzokhoz kellő adatokért ipjához Mikéhez fordult. Az öreg kevés szóval késznek ajánkozott rá, s néhány nap múlva csakugyan át is adta neki a kívánt adatokat három külön ivre jegyezve. A gróf Lázárt és Gyergyait illetők pontosak és kimerítők voltak: de a harmadik iv papíron csak e két sor állott:

„Egy Cæsart illetnek a faragott kövek,
Neked legyen elég egy fekete czövek!“

E sorokban azonban, valamint nála természetes és éppen nem negéylett némi különzködési hajlamaiban, koránt sem életunottság, világ- vagy embergyűlölet, hanem még öregségében is csergedező vidám humora nyilatkozik. Neki az életről, a bölcsészettől nagy kérdéseiről éppen nem voltak sötét nézetei; a beteges kedélyek világfájdalmát, meghasonlottságát nem ismerte, sőt szeretett olykor-olykor jó ízű nevetni a világ gyarlóságain. Ő valódi életbölcsész, nyugodtsággal nézett vissza multjára s tekintett a jövő elébe; mit csak az tehet, ki, mint ő, egy hosszú életet igazán jól használt.

Halálát nem volt oka ohajtani, de midőn közelgett, nem tudott tőle félni. Rövid betegség után,

melyet keresztyén türelemmel s bölcsész nyugalommal viselt, életerejének hirtelen kimerültével esendesen szenderült el az igazak örök álmára.

S most végbúcsút mondanék az ő elköltözött szellemének, ha még kötelességemnek nem érném iránta mint muzeum-egyesületünk egyik legbuzgóbb s legérdemesebb tagja iránt mind magam mind intézetünk nevében a kegyeletes hála adóját néhány rövid szóban leróni.

Mike Sándor buzgó és tevékeny részt vett az erdélyi muzeum-egyesület kezdeményezésében és megalapításában. Midőn az 1855-ben elhalt gróf Kemény Józsefnek a hazai történelemre nézve megbecsülhetetlen értékű könyv-, kézirat- és oklevélgyűjteményét, mely az alapítandó erdélyi muzeumnak volt hagyományozva, a nemzet számára meg kellett menteni, nehogy e kincsek idegen kezekre kerüljenek, szét szóródjanak s talán a hazából is kivándoroljanak, Mike Sándor egyike volt a lelkes hazafiaknak, kik 1856-ban nagyméltóságú elnökünk gróf Mikó Imre vezetése alatt ezen intézet fölállításának tervén tanácskoztak, s a terv kivitelét szívesen lélekkel, szóval és tettel előmozdítani buzgózkodtak. Miután a veszélyvel fenyegetett gyűjtemények elhelyezésére gróf Mikó Imre diszes kerti lakát az alapítandó intézetnek ajándékozta, Mike Sándor azzal az ajánlattal lépett fel, hogy mind addig, míg az intézet életbe nem léphet, az említett gyűjteményeket ingyen őrzi, rendezi, lajstromozza, sőt az azokat használni kívánók szolgálatára is mindig készen fog állani. S szavát mintegy négy éven át nem csak beváltotta, hanem még annál is többet tett; mert az intézet fölállítása s megnyitása után is, helyettem, ki tanári hivatalom s családi körülményeim miatt csak 1860-ban május elején foglalkoztam az állomásomat, a könyvtárnoki teendőket négy hónapig a legszivesebben folytatta; miért, minthogy életében meg nem engedte, csak most fejezhetem ki nyilvános köszönetemet.

Mily szívből lélekből iparkodott ő e tudományos közintézet fölállítását, virágzását előmozdítani, arról mind azok, kik az ő élete földadataitól kitűzött törekvéseit ismerték, még akkor sem kételkedhetnek, ha a legnagyobb ékesen szólásnál is ékebben nem hirdetné muzeumunk ügye iránti buzgóságát Kolozsvárt 1857-ben január 17-dikén, intézetünk tetteleg megnyitása előtt majdnem három évvel kelt, az ő saját igénytelenségét visszatükröző s hozzá teljesen méltó alapító levele, vagy, mint ő maga nevezte, ajánlata. Ebben minden szóvirág, minden legkisebb bévezetés nélkül részletes lajstromban elősorolva egész életén át szenvedéllyel gyűjtött és rendezgetett kézirati gyűjteményének egy erdélyi muzeumban helyet foglalni általa méltónak tartott mintegy 160 kötetre menő tárházát, életének legfőbb kincsét és gyönyörűségét, s 150 kötetnyi érdekesebb erdélyi hirlapjait és folyóiratait, im ez egyszerű néhány sorban fejezi ki az intézet s annak halhatatlan emlékü legelső alapítója iránti érzelmeit: „Az elősoroltakon kívül mind an-

nak, valami a gróf Kemény József gyűjteményéből hiányzik, (milyen ha jól emlékszem az 1740-beli diétai protocollum is) és az enyémbe megtalálható léssen, valamint azt a nagy ember életében is tettem, az ő gyűjteményének kiegészítésére örömmel, készséggel átengedem, följajánlom." Mennyire jellemző e szavakban magát s adománya becsét mintegy önkényt árnyékba helyezni s imádásig tisztelt példányképének neve alá rejteni kívánó szerénysége!

Az erdélyi muzeum-egyesület iránta méltányos gyöngédséggel viseltetve alapítványi ajánlata teljesítését tőle életében nem kívánta. Nem akarhatta őt megfosztani öreg napjainak legfőbb örömétől, vigasztalásától; e kincseket biztosabb, hivebb őrző sőt gyarapító kezekre ugy sem bízhatta volna.

Ez a gyűjtemény lesz az ő nevének fényes márvány sarkónél, érc szobornál állandóbb, s hozzá legillőbb helyen emelt emléke: mert e gyűjteménynek nézetem szerint kéziratárunkban az ő nevét kell viselni és örökölni. S én meg vagyok győződve, hogy míg az erdélyi muzeum állani fog, — s melyikünk ne ohajtana, hogy az minden márvány és érc szobornál tartósabban álljon, — s míg a hazai történelem mívelői e köz használatra szerzett és szentelt gyűjteményben haszonnal fognak buvárkodni, — pedig mily messze még az idő, mikor irdalmunkban a Mike-gyűjtemény használata feleslegessé válhatik, — az ő neve a magyar történettudomány mívelőinek emlékezetében sokáig, nagyon sokáig fog élni.